

SZOLNOKI ZOLTÁN

szolnoki.zol@gmail.com
doktorjelölt (SZTE BTK, TDI)

Erőszak, igazságszolgáltatás és városi politika a középkori és a kora újkori Bolognában

Violence, justice and urban politics in Medieval and Renaissance
Bologna

DOI 10.14232/belv.2020.1.9

<https://doi.org/10.14232/belv.2020.1.9>

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article:

Szolnoki Zoltán (2020): Erőszak, igazságszolgáltatás és városi politika a középkori és a kora újkori Bolognában. *Belvedere Meridionale* 32. évf. 1. sz. 5–26. pp

ISSN 1419-0222 (print)

ISSN 2064-5929 (online, pdf)

(Creative Commons) Nevezd meg! – Így add tovább! 4.0 (CC BY-SA 4.0)

(Creative Commons) Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0)

www.belvedere-meridionale.hu

Blanshei, Sarah Rubin (ed.) (2018): *Violence and Justice in Bologna 1250–1700*. New York – London, Lexington Books, Lanham, Boulder. 262 p.

A *Violence and Justice in Bologna 1250–1700* című tanulmánykötet napjaink nagyszabású vállalkozása. Célkitűzése, hogy ízelítőt nyújtson a középkori és kora újkori Bologna erőszak történetéről. A kötet témáját tekintve nem egyedi vállalkozás, hiszen az elmúlt évtizedben rendre jelentek meg a középkori erőszakkal kapcsolatos jogtörténeti és történeti antropológiai munkák. Legutóbb Alberto Di Santo vállalkozott arra, hogy *Guerre di torri* című monográfiájában a középkori Róma erőszakos konfliktusait vizsgálja. A Blanshei által szerkesztett kötetet

különlegessé teszi, hogy a Bologna-kutatók összehangolt, célkitűzését tekintve minden részletre kiterjedő munkáját fogja össze. A *Violence and Justice in Bologna 1250–1700* tíz fejezetet tartalmaz, amelyek két fő részre oszlik: az első öt a bűnügyekkel kapcsolatos igazságszolgáltatás eljárásrendjét és gyakorlatát vizsgálja, míg további öt fejezet az erőszak különböző típusaival foglalkozik. A kötetbe olyan történész kiválóságok írtak, mint Sarah Rubin Blanshei, Trevor Dean, Carol Lansing vagy a 15. századi bolognai politikatörténet szakértője, Sarah Cucini. A munka Massimo Vallerani, Gregory C. Roberts, Colin S. Rose, Margaux Buyck, Melissa Vise és Christopher Carlsmith érdekesítő írásait is tartalmazza. A tanulmányok, mint majd látni fogjuk, külön-külön szemlélve is figyelemre érdemesek.

Az első tematikus blokkban olvashatjuk Gregory G. Roberts *Vendetta, Violence, and Police Power in Thirteenth-Century Bologna* című cikkét, amely a vendetta kérdéskörét járja körül. Roberts írásával kapcsolatban sokat sejtető, hogy a bírósági eljárásokkal kapcsolatos részben és nem az erőszak fajtáit bemutató cikkek között olvasható. Roberts ugyanis sajátos megközelítéssel próbál választ adni egy régóta húzódó vitás kérdésre. A vendettával foglalkozó történészek egy csoportja szerint a vérbosszú sajátos társadalmi szereppel rendelkezett az itáliai városokon belül: a városi vezetés egy bizonyos pontig hallgatólagosan szemet hunyt a vendetta fölött, elismerve ezzel a konfliktusok megoldásában játszott szerepét. Ezt, a történeti antropológiai megközelítést nagyban vitatják a másik irányzat képviselői, különösen Trevor Dean. Szerinte az Andrea Zorzi által megfogalmazott funkcionális felfogás alapvető módszertani problémája, hogy firenzei forrásokból kiindulva von le általános következtetéseket, annak ellenére, hogy Firenze kimutathatóan szélsőséges példa, hiszen amíg más városok már a 13. század közepén elkezdték szabályozni a vendettát, addig itt csak a 15. század közepétől tették ugyanezt. Dean szerint más városok egyáltalán nem voltak engedékenyek az egyéni sérelmek megtorlásával kapcsolatban, ugyanakkor ez a felfogás is támadható, hiszen a városi státutumok többsége valójában csak a másodlagos vendettát büntette. Roberts ezt, a nagyrészt forrásértelmezési különbségekre épülő vitát próbálja egy új forráscsoport, a bolognai *Corone et Armi* dokumentumok bevonásával megoldani. Ez egy olyan jegyzékgyűjtemény, amely a bolognai *podestà* és embereinek, a *familiának* az akcióit, tulajdonképpen „bevetéseit” és az ezek során végzett helyszíni szemléit rögzíti. Mint Robertstól megtudjuk, ez azért tekinthető különösen ígéretesnek, mert a *podestà* és emberei feladata volt a köztudomásúan ellenséges családok távoltartása és a szigorú fegyverviselési szabályok betartatása. Utóbbival kapcsolatban eltérő rendelkezések voltak érvényben a teljes jogú városi polgárookra és a *contado* lakóira, és az idegenekre. A három kategóriában az volt a közös, hogy külön fegyverviselési jogosítványt kellett kérvényezniük, amely eljárás során eskü alatt, többnyire tanúk jelenlétében kellett bizonyítaniuk, hogy az életük veszélyben forog. Ha ez alátámasztást nyert, a kérvényező önvédelmi céllal, és kifejezetten csak a papíralapú jogosítvány birtokában, köztéren is hordhatott fegyvert. A cikkből kiderül, hogy a *familia* a köztéri fegyverviselés kérdését nagyon komolyan vette és az ellenőrzések mindennaposak voltak. Az életveszélyre való hivatkozás és a fegyverviselési kérvény kiváltása jelzésértékű lehetett: aki fegyvert hordott, vélhetően ellenséggel is rendelkezett. Ezekre a személyekre a *podestà* emberei külön odafigyeltek, a bekövetkezett konfliktusok továbbterjedését házi őrizettel és állandó megfigyelésekkel próbálták megakadályozni. Gregory Roberts szerint ez támasztja alá, hogy a város mindent megtett, hogy megelőző intézkedésekkel vessenek gátat a konfliktusoknak és azon belül a vendettának, így a szerző tulajdonképpen Trevor Dean álláspontjához közelít.

Ugyanakkor ellenvéleményként megfogalmazható, hogy a fegyverviselésre való jogosultságról és a házi őrizetről szóló dokumentum már csak attól a ponttól jelent forrást, hogy a konfliktus már kialakult, hiszen ezek már egy eleve feltételezhető ellenségeskedés következményei voltak. A fejezet a vendetta értelmezésének kérdését nem oldja meg, inkább egy új forrásértelmezési problémával egészíti azt ki. Az írás ettől függetlenül érdekesítő, a középkori város minden napjaiba kalauzoló olvasmány.

A második fejezetben, melynek címe *Criminal Court Procedure in Late Medieval Bologna*, Massimo Valleriani a középkori Bologna különböző bíróságainak eljárásrendjét vizsgálja, különös tekintettel az évtizedeken átívelő változások társadalmi és kulturális hátterére. A tanulmányból megtudhatjuk, hogy a város lakosságszámához képest viszonylag sok büntetőeljárás indult az 1300-as években: évente körülbelül 1600-2000. Ez a szám az *inquisitio ex officio* és az *accusatio*val kezdődő feljelentések között oszlott meg. Előbbi során a különböző tisztségviselők „hivatalból” emeltek vádat vagy indítottak eljárást, míg az *accusatio*val kezdődő ügyek során magánemberek kezdeményezték. Valleriani tanulmánya elsősorban az utóbbiak vizsgálatára koncentrál. Bolognában a 14. századig az *accusatio* kifejezeten „népszerű” volt. Ez annak volt köszönhető, hogy a vádló és a vádlott egy olyan vitán vehettek részt, ahol azonos feltételek között érvelhettek álláspontjuk mellett illetve a másik nézőpontjával szemben. Mint a cikkből kiderül, ez nem valamiféle demokratikus felfogásnak, hanem a korban megfogalmazott egyházi elvárásnak köszönhető, amely szerint ki kellett alakítani egy olyan fórumot, ahol a szemben álló felek hasonló feltételek között védhetik meg álláspontjukat. Ez az eljárás a politikai elit állandó támadásnak volt kitéve, hiszen a grandi családok inkább hatalmi pozíciójukat kihasználva döntötték el az ügyeket. Ebből következik az is, hogy az *accusatio* inkább a társadalom alsóbb rétegei számára jelentett lehetőséget. Valleriani az eljárások alakulását illetve népszerűségét a folyamatosan változó bolognai politikai képletben vizsgálja. Ennek egyik jellemző állomása volt, hogy 1310-ben a popolo ideiglenes hatalomra kerülésével több, mint ötezer személy kapott kivételes státuszt: nem lehetett őket a hagyományos módon megvádolni. A folyamatra nem csak a popolo uralma, de később a signoria kialakítása is hatással volt, hiszen a bíraskodás kézbevétele a hatalom gyakorlásának egyik eszköze lett. A tanulmány szerint ezzel párhuzamosan tendenciaként jelent meg, hogy az eljárásokat egyre kevésbé vitték végig, Valleriani ebből arra is következtet, hogy jellemzőbb lehetett a megvádolást követő peren kívüli megegyezés.

A politikai berendezkedések közötti átmenet és a bírósági eljárások közötti összefüggések kutatása érdekes eredményeket hozhat. Sarah Rubin Blanshei a kötet harmadik fejezetében (*Bolognese Criminal Justice*) kifejezetten a comune és a signoria közötti választóvonalat veszi górcső alá. Vallerianihoz hasonlóan megállapítja, hogy bár valóban megfigyelhető a signoria kialakulása és az *accusatio* háttérbe szorulása közötti összefüggés, ez a folyamat már az egyeduralkodó kialakulását megelőzően elkezdődött és a signoria 14. századi ideiglenes bukását követően sem lassult le. Blanshei ezt azzal magyarázza, hogy a városi elit már a signoria előtt is magához ragadhatta az igazságszolgáltatást.

Felvetődhet a kérdés, hogy hogyan zajlott a nyomozás az erőszakos bűntények, különösen képpen a gyilkosságok esetében? Trevor Dean kifejezetten erre keresi a választ a negyedik fejezetben olvasható, *Investigating Homicide* című írásában. A lendületes stílusban írt tanulmány több érdekességgel is szolgál az olvasó számára. Dean a Roberts által írt fejezethez hasonlóan szintén egy speciális forrástípus, az úgynevezett *bastardelli* vizsgálatára koncentrál.

Ez egy olyan jegyzék jellegű dokumentum volt, amelybe a podestà emberei vagy az egyéb küldöttek a nyomozás folyamatát és az esetek körülményeit jegyezték fel. Ebből megállapítható, hogy a bűntények felderítése során precízen jegyezték fel a halál bekövetkeztének időpontját, azonosították az elhunytat, részletesen leírták a külső sérüléseket és következtettek a gyilkos fegyverre. A körülmények megállapítása után szinte azonnal a környékbeli személyek kihallgatásával folytatták a nyomozást, amely során fontos lépés volt annak felderítése, hogy a lehetséges elkövetők milyen előélettel rendelkeztek, vagyis milyen volt róluk a közvélekedés. Ezt követően szűkítették a gyanúsítottak listáját és végül csak egy-két személyre koncentrálnak próbáltak beismerő vallomást elérni. Ebben a fázisban az általános kihallgatások mellett a kínzások is szerepet játszhattak, amelyek, mint Dean megállapítja kulcsfontosságúak voltak: ha valaki a kínzások során is vallotta az ártatlanságát, nem tudtak döntő bizonyítékot szerezni és megszüntették a nyomozást. A kihallgatás során kidolgozott stratégiát követték: először egészmondatos válaszokra törekedtek a gyanúsítottól, majd végül eldöntendő kérdésekkel folytatták. Dean tanulmánya alapján megállapítható, hogy a középkori Bolognában a nyomozás részletes és gyors munkafolyamat volt, amelynek hatékonyságát ugyanakkor nem lehet megállapítani, hiszen ritkán tüntették fel, hogy a *bastardelli*ben olvasható eredményeket hogyan használták fel a bírósági eljárás során.

A tematikus blokkot a középkortól eltávolodva Colin S. Rose tanulmánya zárja (*Violence and the Centralization of Criminal Justice in Early Modern Bologna*), amelyben a szerző a kora újkori városi bíróságok helyzetét vizsgálja. Bologna 1509-ben közvetlen pápai fennhatóság alá került, amelynek egyik következménye a büntetőügyek központosítása volt, a *Tribunale del Torrone* létrehozásával. Ennek kialakítása azt a célt szolgálta, hogy a korábban a városi elit által uralt bírósági fórumok átláthatóbbak legyenek. Bár a cikk címében a kora újkorra koncentrálnak, a témát egészen 1700-ig tárgyalja. Fontos tanulság, hogy a *Torrone* a pápai befolyás csökkenésével is megmaradt illetve, hogy kifejezetten nagy hangsúlyt fektettek a személyes konfliktusok, többek között a vendetta megoldására. Ez azt mutatja, hogy bár Roberts cikke alapján már a Trecenóban felléptek ellene, a bosszúállás még a 17. században is fontos probléma lehetett. A Rose által vizsgált 1600 és 1700 közötti gyilkossági ügyek több mint negyede nyilvános békéltetéssel ért véget, amely során az áldozat rokonai jegyző jelenlétében mérsékelhették a büntetést. A szerző minden részletre kiterjedően vizsgálja a kérdést, az olvasó ugyanakkor hiányolhat egy részletesebb, évenkénti/évtizedenkénti bontást. Hiszen felmerülhet az a kérdés, hogy az említett nyilvános békéltetések mely időszakokban voltak jellemzőbbek? Fontos adalék, hogy a békéltetés mellett megjelent az utólagos „megbocsátás” is, mint a bíróság eszköze: a korábbi szokásoktól eltérően kifejezetten támogatták, hogy a száműzött bűnözők újabb békéltetési és megegyezési eljáráson vegyenek részt, azaz megbocsátást nyerhettek. Ez azonban nem volt teljes: előfordult, hogy lefejezésről „csupán” gályarabságra módosították a büntetést.

A második rész első fejezetében Sara Cucini *Contra Ribaldos Proditores* című írásában azt az összetett és egy tanulmány szűkös keretei között talán nehezen is vizsgálható kérdést mutatja be, hogy a 15. századi Bolognában igazságszolgáltatási szempontból hol húzódtott a határ az eliten belüli leszámolás és a signoriát veszélyeztetető politikai bűnözés, összeesküvés között. A célkitűzés különösen érdekes, hiszen a kor Bolognában szinten minden évtizedre jutott egy merénylet vagy összeesküvés. Ezért válhatott sürgetővé, hogy az 1420-as évekre már két külön tisztséget is létrehoztak a politikai bűnök felderítésére: az *executor iustitie* és a

*conservator iustitiæ*t. Az új pozíciók azonban nem hoztak érdemi változást. 1445-ben meggyilkolták Annibale Bentivogliót, aki lényegében a város ura volt. Fontos előzmény, hogy 1443-ban a későbbi áldozatot még egy cellába börtönözték a későbbi gyilkosaival, egy közösen szőtt összeesküvésért. 1449-1450-ben történt a Fantuzzi-Pepoli lázadás, 1488-ban a Marescotti-összeesküvés, 1501-ben pedig a szintén a Marescottiak által vezetett felkelés. Cucini jól bemutatja a Sedici működését, amely tanács 1446-tól a fentebb említett tisztségek hatáskörét vette át: azaz „rendszer ellenes” megmozdulások után nyomozott. A hatékonysága ugyanakkor megkérdőjelezhető volt: a szerző felhívja rá a figyelmet, hogy a Fantuzzi-Pepoli lázadásban két olyan személy lázadt a Bentivoglio uralom ellen, akik egyébként a Sedici tagjai voltak. Ezt követően az egyeduralom egyre erősebb lett és 1496-ra már státútumba is foglalták a lázadó (rebelles) fogalmát. Sara Cucini szerint a Bentivoglio signoria egyre erőteljesebb kiépítéséhez fontos lépéseket jelentettek a levert felkelések, összeesküvések tapasztalatai. Ez a 15. század végére visszaható folyamatot eredményezett: az erősebb központi hatalom elidegenítette a bolognai elitet az egyeduralkodótól, amely a rendszer 1506-os bukásához vezetett.

Margaux Buyck a könyv hetedik fejezetében (*The „Enormous and Horrendous” Crime of Poisoning: Bologna ca. 1300–1700*) az erőszakos bűntények egy speciális típusát, a mérgezést járja körül. A szerző a különböző jogtörténeti előzményekből, különösképpen a Lex Corneliából indul ki, amely szerint a mérgezéses bűntények egy büntetési kategóriába estek a bérnyilkosok által elkövetett tettekkel. A mérgező és a mérget leszállító személy ugyanolyan súlyos bűnt követett el, a mérgezéssel pedig nem a végrehajtott tett, hanem annak szándéka számított. A római jogi előzmények után az első bolognai státútum, ami a mérgezést bármilyen szinten említi, 1288-as. Ebből kiderül, hogy a mérgezés a súlyosabb bűntények közé tartozott, hiszen gyanú esetében a vizsgálódó hatóságok számára külön engedélyezett lett a kínzás is. A továbbiakban sem fér kétség a mérgezés súlyának megítéléséhez. 1376-ban ugyanakkor a városi státútum szerint a mérgezést csak akkor büntették halállal, ha a megmérgezett áldozat ténylegesen elhunyt. Buyck megállapítja, hogy a városi törvénykezés elmozdul a Lex Corneliában foglaltaktól, hiszen nem a szándékot, hanem a tett végeredményét szankcionálja. A tanulmányból kiderül, hogy a bolognai felfogás nem volt egyedi, hiszen más itáliai városok is hasonló szabályzásokat hoztak. Számottevő változás a 15. században történt, amikor 1454-ben szigorítottak az előírásokon: halálos mérgezés után nem csak kivégzés, de az ingatlanok teljes elkobzása és ezer lírás pénzbüntetés is járt, valamint kifejezetten megtiltották a peren kívüli megegyezést és a békeltetés lehetőségét. A szerző szerint a szigorítás kifejezetten annak volt köszönhető, hogy a signoriában érdekelt elit egyre inkább tartott a merényletektől, összeesküvésektől, amely nem is volt alaptalan: úgy tartották, hogy a grandik közé tartozó Romeo Pepolit 1451-ben a saját borbélyja mérgezte meg. Buyck további „hétköznapi” eseteket vizsgálva arra a következtetésre jut, hogy azon mérgezések esetében, amikor az áldozat nem hunyt el, a kiróható ítélet mértéke nem a státútumot követte, hanem inkább az eset politikai súlyát vették figyelembe.

A nyolcadik fejezetben (*Accusations of Rape in Thirteenth-Century Bologna*) Carol Lansing egy nehezen vizsgálható, a történeti irodalomban kevésbé tanulmányozott témakört mutat be: a nemi erőszakkal kapcsolatos 13. századi Bolognai vádemeléseket. A téma módszertani nehézségét az jelenti, hogy bár a középkori irodalomban a nőkkel szemben elkövetett erőszak megjelenik, a jogtörténeti forrásokban kevésbé említik. Lansing és Dean véleménye szerint ez részben annak tudható be, hogy a bírósági tárgyalás negatívan hatott volna a sértett nők megítélésére,

ezért inkább a peren kívüli megegyezéseket preferálhatták. A szerző szakmai nagyságát mutatja, hogy jelen munkájában új források bevonásával a saját véleményét is kiegészíti. Hiszen, mint tanulmányból kiderül, lehettek olyan társadalmi csoportok, amelyek számára a családi becsület kérdése saját háztartás hiányában csupán másodlagos lehetett, így a nyilvános vádemelés nem csorbíthatta a hírnevüket. Lansing három év bírósági anyagait átvizsgálva hatvan nemi erőszakkal kapcsolatos esetet talált, ebből tizenhét vonatkozott megtörtént erőszakra és negyvenhárom az erőszak megkísérlésére. Ezek közül többnyire maga az áldozat volt a vádló, néhány alkalommal egy férfi rokon, vagy még kevesebbszer egy külsős férfi. Az esetek nagy részében a sértett olyan hajadon volt, akinek sem saját tulajdona sem férfi rokona nem volt. Amíg a kedvezőbb társadalmi helyzetben lévő nők családjá valószínűleg elég erőforrással rendelkezett, hogy magán úton orvosolja a sérelmeket, addig feltételezhető, hogy a – Vallerianinál olvasottakat mintegy alátámasztva – a társadalom alsóbb rétegében élők számára a vádemelés volt az egyetlen eszköz az igazságszolgáltatásra. Lansing feltételezése szerint az ő esetükben ez stratégiát is jelenthetett, hiszen a módosabb, a hírnevüket jobban féltő férfiakat a bírósági eljárás megkezdésével rá lehetett kényszeríteni egy peren kívüli megegyezésre.

A kilencedik fejezetben Melissa Vise az istenkáromlást vizsgálja. Bár az írás alcíme (*To Podestà or the Inquisitor?: Adjudicating Violence against God in Bologna 1250–1450*) talányos, a bevezető részből rögtön kiderül, hogy kiválóan tükrözi a tanulmány témáját. A cikk elején a szerző ugyanis a középkori gondolkodók (így Ágoston, Aquinói Szt. Tamás illetve Domenico Calva) vonatkozó nézőpontját ismerteti, amelyből külön kiemeli Calva megfogalmazását: szerinte ugyanis az istenkáromlás ugyanúgy erőszakos bűntettnek számított, mint például az eretnokség, amiért szerinte lefejezés járna. Már a korábbi fejezetekből is következtethetünk rá, hogy a városi státúumokban az elméleti okfejtés nem jutott érvényre, hiszen a 13. század végén mindössze huszonöt líra pénzbüntetés járt az istenkáromlásért. A következő évszázad közepére csak a pénzösszeg nőtt valamivel, ezért is tekinthető szélsőséges esetnek, hogy 1335-ben egy polgárt máglyahalálra ítélték, mert káromkodva követ dobott Szűz Mária freskójára. Bár a kődobás súlyosbíthatta az esetet, Melissa Vise szerint a korabeli státúumokban még csak hasonló büntetési tétellel sem találkozhatunk. További izgalmas esetek bemutatását követően a szerző külön tárgyalja az inkvizítorok 14. századi végi tevékenységét, amelyből kitűnik, hogy nem volt közöttük olyan, aki kifejezetten az istenkáromlások felderítését tűzte volna ki célul. Érdekes adalék, hogy a korabeli források alapján a bolognai polgárok jobban tartottak a podestà bíróságától, mint az inkvizítorok tevékenységétől. Vise végül levonja azt a következtetést, hogy az istenkáromlás büntetésében nem játszott szerepet a világi és az egyházi hatalom vetélkedése, csupán a köztéren elkövetett istenkáromlás „erőszakosnak” tartott mivolta.

A kötetet lezáró tanulmány (*Student Violence in Late Medieval and Early Modern Bologna*) részben a középkori magyarokat is érinti, hiszen Christopher Carlsmith a bolognai egyetemhez kapcsolódó erőszakos tetteket vizsgálja, amelyekben a különböző natiók hallgatói megkülönböztethető vállaltak. Az egyetemi erőszaknak típusa és kiváltó oka is lehetett. Ezeket Carlsmith részletesen végig veszi: beszámolókat olvashatunk a bolognai polgárok és az egyetemisták közötti inzultusokról, arról, hogy a hallgatók előszeretettel gúnyolták a rendfenntartókat illetve egymással is összecsaptak. Az agresszióknak számos oka lehetett. Egyrészt az egyetemi tanulmányokat folytatók általában olyan családból érkeztek, amelyek lovagi életmódot folytattak, másrészt a nyelvi, kulturális különbségek valamint a viszonylagos összezártság súrlódásokhoz

vezettek. Ezen a kollégiumok kialakulása sem segített, legfeljebb annyiban, hogy az erőszakot a városi térből az egyetem falai közé szorította. A tanulmány erénye, hogy a témát az egyetem alapításától a kora újkorig vizsgálja. A korábbi fejezetek tükrében elgondolkodtató, hogy a vizsgált több mint négyszáz éves periódus alatt arányaiban nem történt kifejezetten sok erőszakos cselekmény. Carlsmith meg is állapítja, hogy az egyetemi erőszak mértéke összességében nem haladta meg az általános városi szintet. A tanulmányból kiderül, hogy a spanyol és a német hallgatók mellett a magyarok is rendszeresen megjelentek, gyakran központi szerepben.

A *Violence and Justice in Bologna 1250–1700* című munka egy széles spektrumú kötet. A középkori erőszak és szabályozásának minden, jogtörténeti forrásokban megjelenő szegmensét megpróbálja görcső alá venni. A középkori Bolognát speciális forrásadottságai, forrásbősége kiválóan elemezhetővé teszi. Esetleg a tematika hiányosságának tekinthető, hogy az elbeszélő források vizsgálata sajnos nem kapott helyet a kötetben. Számos esetben, különösképpen a vendetta és az összeesküvések, politikai bűnök terén, fontos adalékot jelenthettek volna a kortárs krónikák vizsgálatai vagy legalább rövid említései. A munka Di Santo korábban említett kötetének a fordítottja: míg utóbbi a szűkös forrásadottságok miatt csak elbeszélő forrásokat vizsgál, jelen kötet csak a bolognai igazságszolgáltatás dokumentumaira koncentrál. Ez is azt mutatja, hogy a középkori erőszak történet kutatása összetett feladat, amely esetében érdemes egy-egy speciális forrással foglalkozni (lásd a *Corone et Armi* vagy a *bastardelli*). A könyvnek felróható lehetne, hogy nagyon tág időszak feldolgozását vállalja. Ugyanis egy olyan négyszázötven éves periódust jelöl meg, amely a középkorból az újkorba ível. A nehéz feladatot azonban a kiváló történészek nagyszerűen teljesítik. A *Violence and Justice in Bologna 1250–1700* egy kiemelkedő, korszakos írás, amely elsősorban a szakmai közönség számára íródott.